

Citation:

T. Zaaijer, Levensbericht J.A. Boogaard, in:
Jaarboek, 1879, Amsterdam, pp. 138-153

LEVENSBERICHT

VAN

JOHANNES ADRIANUS BOOGAARD

DOOR

T. Z A A I J E R *).

Toen door het Bestuur dezer Akademie het verzoek tot mij gericht werd om voor het Jaarboek een levensbericht in gereedheid te brengen van ons afgestorven medelid BOOGAARD, heb ik niet dan na eenige aarzeling kunnen besluiten aan dat verzoek gevolg te geven. Men meene echter niet dat ik terugdeinsde voor de bezwaren, aan zulk een arbeid onafscheidelijk verbonden, of dat ik niet geneigd was er toe mede te werken om de nagedachtenis van den overledene onder ons te helpen bewaren.

De reden mijner aarzeling moet elders gezocht worden. Ik had toch reeds vroeger voor eene andere vereeniging, welke BOOGAARD onder hare leden telde, de voornaamste bijzonderheden van zijn leven te boek gesteld †) en ik was mij zelve maar al

*) Voorgedragen in de Afdeeling Natuurkunde, 28 Februari 1880.

†) Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1877—1878, blz. 131.

te zeer bewust — en de ondervinding heeft bewezen dat ik mij daarin niet bedroog — hoeveel het mij kosten zou die droeve taak andermaal ter hand te moeten nemen. Immers het kan niet anders dan weemoed baren, indien men geroepen wordt het leven te herdenken van iemand, die op een leeftijd, waarin men op wetenschappelijk gebied dikwijls de schoonste vruchten ziet voortbrengen, wordt gesloopt door lichamelijk lijden, door een lijden, dat langzaam, maar met onverbiddelijke zekerheid, de schoonste gaven van een helder hoofd deed verminderen en den geest, door zooveel oefening en studie gerijpt, deed wegwijnen vóór zijn tijd.

En dit is met BOOGAARD het geval geweest! Verscheidene jaren vóór zijn dood, op krachtig mannelijken leeftijd, heeft zich het eerste verschijnsel vertoond der ziekte, welke hem ten laatste ten grave zou slepen.

Ik meen dat er voldoende grond bestaat om aan te nemen, dat BOOGAARD van den beginne af zijn toestand zeer juist heeft ingezien en zij, die hem tijdens den langen duur zijner ongesteldheid meer van nabij hebben gade geslagen, zullen met mij overtuigd zijn, dat hij daardoor veel heeft moeten lijden. Geslingerd tusschen de hoop, die tijdelijke beterschap hem gaf, en de vrees, die telkens nieuwe aanvallen hem brachten, heeft hij bijna tot het laatste toe getracht zijn toestand, zelfs voor zijne naaste betrekkingen, te verbergen; toch hield hij niet op zijne taak, die hem — dit was duidelijk genoeg — dikwijls uitermate zwaar viel, zoo goed mogelijk te vervullen.

En zoo hebben wij hem zien afnemen en verminderen naar lichaam en naar geest tot dat de dood hem op den 2den Juni 1877 wegnam, eenige dagen vóór zijn 54sten verjaardag.

Kan het U verwonderen dat ik schroomde om mij dat alles nogmaals in alle bijzonderheden voor den geest te roepen en de door ons Bestuur van mij gevraagde taak te aanvaarden?

Toch heb ik gemeend het mij gedane verzoek niet te mogen afslaan en wel voornamelijk op grond daarvan dat ik, wellicht beter dan iemand anders, in staat zou zijn om BOOGAARD

naar zijne verdiensten te beoordeelen. Jaren lang heb ik dagelijks met hem omgegaan, aanvankelijk als zijn leerling, later als zijn ambtgenoot. Ik stelde zijne vriendschap op hoogen prijs en dankbaar verklaar ik hier dat ik in beide verhoudingen veel aan hem verschuldigd ben. BOOGAARD was iemand van uitgebreide kennis en groote bekwaamheid en ik, als zoovele anderen, heb hem steeds bereid gevonden mij met den rijken schat zijner ervaring bij te staan. De verwantschap der door ons beoefende vakken maakte vaak gemeenschappelijken arbeid gewenscht en noodzakelijk en verschafte mij niet zelden de gelegenheid zijn veelvuldige kennis en zijn scherp oordeel op te merken. Ik acht dit alles voor hem, die het leven van BOOGAARD zal te boek stellen, van het uiterste gewicht; want BOOGAARD gaf zich niet gemakkelijk, hij was van »de stillen in den lande'' en kwam er niet licht toe zijn oordeel over zaken of personen uit te spreken.

Zoo volge dan de schets van BOOGAARD's leven en werken; moge het mij gelukken zijn beeld naar waarheid U voor den geest te roepen.

JOHANNES ADRIANUS BOOGAARD was het eenige kind uit het huwelijk van JAN BOOGAARD, doctor in de geneeskunde, met Mejuffrouw TEUNTJE ELIZABETH RIJSHOUWER. Hij werd den 13den Juni 1823 te Rotterdam geboren, waar zijn vader een zeer gevierd geneesheer was.

In zijn geboorteplaats ontving hij gewoon lager onderwijs en bezocht hij later het Erasmiaansch gymnasium. Zijn ijver en goede aanleg trokken toen reeds de aandacht. Op den 18den September 1841 werd hij, na op de meest loffelijke wijze het gymnasium verlaten te hebben, als student in de geneeskunde te Leiden ingeschreven en op den 9den October 1847 verkreeg hij na openbare verdediging eener »*Dissertatio de renum in morbo Brightii structura penitiori*'' met den hoogsten lof den graad van doctor in de geneeskunde. Als student leidde BOOGAARD een stil, rustig leven; van luidruchtigheid was hij toen, evenals later, afkeerig. Zijn lust en

aanleg voor ontleedkundig onderzoek bleken uit den aard en de wijze van behandeling van het door hem ter bewerking gekozen onderwerp. De bezwaren, destijds voor den student aan een microscopisch onderzoek verbonden, waren toch niet gering; immers aan officiële leiding daarbij ontbrak het toen geheel. Wie van een bij uitnemendheid bevoegde het oordeel over het toenmalig medisch onderwijs te Leiden wenscht te vernemen, leze de voortreffelijke levensschets door onzen geachten Voorzitter van SCHNEEVOOGT gegeven *). BOOGAARD was dankbaar, in Dr. GOBÉE een leidsman te vinden, die zijne eerste schreden op het gebied van het microscopisch onderzoek wilde leiden.

Weldra echter deed zich voor den jeugdigen geleerde de gelegenheid op om zich buitenslands, onder de leiding van mannen van grooten naam, verder te bekwamen. Kort na zijne promotie vertrok BOOGAARD naar Berlijn, van daar naar Praag en Weenen en later ook naar Heidelberg, om eerst, bijna een jaar na zijn vertrek, in Augustus 1848 naar zijne vaderstad terug te keeren.

De maanden, te Berlijn doorgebracht, zijn zonder twijfel van overwegenden invloed geweest op de richting van BOOGAARD's latere studiën. JOHANNES MÜLLER's indrukwekkende persoonlijkheid, SCHLEMM's onvergelykelyk technisch talent en VIRCHOW's ontluikend, doch toen reeds machtig genie hebben een diepen indruk bij BOOGAARD achtergelaten. En VIRCHOW niet het minst, die destijds, als prosector aan de Charité te Berlijn, met het verrichten der klinische lijkopeningen belast was en door de mededeeling van de resultaten zijner baanbrekende onderzoekingen het jonge geslacht aan zijne lippen wist te boeien. Het was in het, ook op ander dan wetenschappelyk gebied, veel bewogen tijdperk van VIRCHOW's leven, waarin SCHÖNLEIN, die de lijkopening van een zijner patiënten bijwoonde en daarbij eene haemorrhagische apoplexie verwachtte, aan

*) Jaarboek 1872, blz. 50.

VIRCHOW, die het bestaan van embolie der hersenslagaderen aantoonde, half wrevelig en half schertsend toevoegde: »*Sie sehen auch überall Barrikaden.*»

BOOGAARD was dus getuige van de glansrijke uitkomsten, welke VIRCHOW in dien tijd verkreeg, en van het voornaamste, dat in dit overgangstijdperk op het gebied der ziektekundige ontleedkunde voorviel; deze kennis kwam hem ook bij het beoordeelen van latere toestanden uitnemend te stade.

In Rotterdam teruggekeerd, voldeed hij, zij het ook met weersin, aan den wensch zijns vaders en vestigde zich aldaar als praktizeerend geneesheer. Deze werkkring was weinig in overeenstemming met zijne neigingen en zijn lust tot wetenschappelijk onderzoek. Bijna al de beschikbare tijd werd aan de pathologische anatomie gewijd, welke meer en meer BOOGAARD'S lievelingsvak geworden was, en de praktijk was voor hem noch »*die himmlische Göttin,*» noch »*die tüchtige Kuh.*»

In September van het jaar 1849 verliet hij andermaal Rotterdam, bezocht London en daarna Parijs om in Februari des volgenden jaars terug te keeren. Had hij zich te London, waar hij, door zijne dissertatie ingeleid, met BRIGHT in kennis geraakte en door RICHARD OWEN tot de schatten van HUNTER'S museum werd toegelaten, voornamelijk met ontleedkundige studiën bezig gehouden, te Parijs heeft hij gelegenheid gezocht en ruimschoots gevonden om zich voor de promotie in de heelkunde te bekwamen, welke den 24sten Mei 1850 te Leiden plaats had. In het verrichten van heelkundige operatiën op het lijk bezat BOOGAARD eene groote vaardigheid; ik ben daarvan dikwijls getuige geweest. Voor de uitoefening der chirurgische praktijk gevoelde hij, naar ik meen, wellicht nog minder opgewektheid dan voor die der medische.

Nog eenige maanden bleef BOOGAARD te Rotterdam, steeds hopen op en uitzien naar een werkkring, die hem in staat zou stellen zich uitsluitend met wetenschappelijk onderzoek bezig te houden, doch aanvankelijk te vergeefs.

Het lectoraat in anatomie en physiologie aan de toenmalige klinische school te Rotterdam, door het ontslag van Dr. LEDEBOER in het begin van het jaar 1851 vacant geworden, werd door BOOGAARD begeerd, maar niet verkregen.

Dr. GODDARD, die met BOOGAARD en ons medelid Dr. ZEE-MAN door de toenmalige Provinciale geneeskundige Commissie te Dordrecht op de voordracht was geplaatst, werd benoemd.

Ook de betrekking van assistent-geneesheer aan het nieuwe Ziekenhuis te Rotterdam zou door hem niet geweigerd zijn, omdat hij daarin aan zijn lust voor pathologisch-anatomisch onderzoek ruimschoots had kunnen botvieren.

Inmiddels werd hij, op aanbeveling van HALBERTSMA, met ingang van 1 September 1851, benoemd tot prosector bij het ontleedkundig onderwijs te Leiden. HALBERTSMA en BOOGAARD hadden elkander te Praag aangetroffen en HALBERTSMA was toen reeds, evenals later, ten zeerste ingenomen met BOOGAARD's uitnemend anatomisch talent. In hetzelfde jaar begon BOOGAARD reeds onderwijs te geven in pathologische anatomie en histiologie.

In deze eenigszins ondergeschikte en, in het begin vooral, uiterst schraal bezoldigde betrekking heeft hij reeds aan het geneeskundig onderwijs te Leiden onmiskenbaar groote diensten bewezen. Alle hinderpalen om zich, ook buiten het Nosocomium Academicum, het voor zijn onderwijs vereischte materiaal te verschaffen heeft hij overwonnen. Moeite noch tijd spaarde hij zich om onze eerste wankelende schreden bij het microscopisch onderzoek — indien dat tasten en zoeken en tobben van eerstbeginnenden zoo heeten mag — te leiden. Zijne schroomvalligheid bij het opmaken der verkregen resultaten scheen ons jongeren, die gaarne iets wilden zien en vinden, wel eens wat al te groot; doch BOOGAARD bezat daarbij tact genoeg om hen, die werken wilden, niet te ontmoedigen. Ook bij het bewerken van academische proefschriften betoonde hij de meeste bereidvaardigheid; een gansche reeks daarvan is onder zijne leiding en zijn toezicht en met zijne hulp tot stand gekomen.

Niet lang na zijne vestiging te Leiden, op den 7den Juli 1853, trad BOOGAARD in het huwelijk met Mejuffrouw ADRIANA JOHANNA RIJSHOUWER; vijf kinderen zijn uit dezen echt gesproten, waarvan nog drie, eene dochter en twee zonen, in leven zijn.

In het genot van een gelukkig huisselijk leven, arbeide BOOGAARD gedurende eenige jaren met onverdroten ijver aan de volvoering der hem opgedragen taak. De voorbereiding voor zijne lessen nam een groot deel van zijn tijd in beslag; het overige werd vooral besteed aan de vermeerdering en betere rangschikking der ontleedkundige verzameling, welke zijn troetelkind was en bleef.

Toen omstreeks het jaar 1860 het anatomisch kabinet stond bevrijd te worden van het gevaar om onder den drukken last van den daarboven geplaatsten boekenschat der academische bibliotheek te bezwijken — de Hoogleeraar KIST had reeds vroeger gesproken van »de zoo *heterogene* samenvoering van *boeken* en *beenderen* onder hetzelfde dak” en den wensch geuit dat daaraan zoo spoedig mogelijk een einde zou gemaakt worden — en naar een nieuw verblijf zou worden overgebracht, heeft hij een niet gering aandeel gehad aan de over het algemeen uiterst doelmatige inrichting van het voor de kostbare verzameling bestemde gebouw. HALBERTSMA heeft mij herhaaldelijk en met ingenomenheid verklaard dat hij ook hierin zeer veel aan BOOGAARD te danken had. Ook later, na HALBERTSMA's dood, toen aan BOOGAARD de directie van het anatomisch kabinet was opgedragen, heeft hij in de inrichting voor ontleedkundig onderwijs enkele hoogst doeltreffende wijzigingen en verbeteringen aangebracht.

In den aanvang van het jaar 1863 scheen het dat BOOGAARD zijn meer stillen werkring zou gaan verlaten om aan het Athenaeum te Amsterdam den leerstoel voor ontleed- en dierkunde, die door het aangevraagde ontslag van W. VROLIK vacant geworden was, te gaan bezetten. Hij was aan Leiden zeer gehecht, doch zou vermoedelijk aan de roepstem

naar Amsterdam gevolg gegeven hebben, indien hem niet door Z. M. den Koning de titel van Hoogleeraar en van Conservator der anatomische verzameling bij de Hoogeschool te Leiden verleend ware. Hij stelde die onderscheiding op hoogen prijs, achtte zich gelukkig te Leiden te kunnen blijven en werkte met onverflauwd en ijver voort.

In Januari 1866, na HALBERTSMA's dood, werd BOOGAARD tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit der geneeskunde en, zooals ik reeds aanstipte, tot directeur van het anatomisch kabinet benoemd. Het nieuwe ambt bracht echter niet veel meer verandering dan de nieuwe titel het vroeger deed. BOOGAARD ging aanvankelijk voort met het onderwijs in de hem reeds vroeger toevertrouwde vakken en verwisselde een paar jaren later de histiologie met de algemeene pathologie, terwijl hij kort daarna ook de gezondheidsleer op afzonderlijke uren begon te behandelen. In December 1870 werd hij tot gewoon hoogleeraar benoemd.

Bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt op den 21sten Maart 1866 sprak hij eene redevoering uit, die later werd uitgegeven onder den titel: »*De anatomisch-physiologische richting in de hedendaagsche geneeskunde, uit de geschiedenis verklaard en gerechtvaardigd.*» In deze rede ontwikkelde hij »de historische gronden, waaruit die richting in de geneeskunde, welke zich de ruimste toepassing van anatomische en physiologische kennis, ook op de practische geneeskunde, ten doel stelt, hare verklaring en tevens hare rechtvaardiging ontleent.» Dit helder geschreven betoog levert op elke bladzijde het bewijs van volkomen heerschappij over de behandelde stof, ook op historisch terrein; — eene geneeskunde, welke zich buiten voldoende anatomisch-physiologische kennis in den ruimsten zin zou willen opbouwen, was BOOGAARD een fabel en aan fijne zinnen tegen hen, die in strijd met zijne opvatting dachten of handelden, ontbreekt het niet.

BOOGAARD beperkte zijne belangstelling en werkzaamheid niet tot zijn officiëelen werkkring. Allermint. Ik heb el-

ders een eenigszins uitvoerig verslag daarvan gegeven en bepaal mij thans tot het aanstippen van het voornaamste.

Gedurende vele jaren was hij mederedacteur en lid van het Comité van redactie van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, en bovendien lid der commissie voor statistiek van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, lid van het Hoofdbestuur, Voorzitter en de laatste jaren zijns levens Penningmeester dierzelfde Maatschappij. Sedert de invoering der geneeskundige wetten van 1865 was hij bij afwisseling lid en plaatsvervangend lid van den geneeskundigen raad van Zuid-Holland en herhaalde malen lid der Commissiën, belast met het afnemen van het natuur- of geneeskundig Staats-examen.

De Afdeeling Natuurkunde onzer Akademie telde sedert 1865 BOOGAARD onder hare leden. Ik herinner mij nog zeer levendig met hoeveel vreugde dat bewijs van waardeering zijner werkzaamheid door hem vernomen werd. Hij bezocht de vergaderingen gaarne en getrouw, zelfs toen de staat zijner gezondheid zulks niet meer scheen te veroorloven. Hij vervulde hier eenige spreekbeurten en was bij zijn overlijden lid der Commissie over het in steden voortgebrachte vuil van organischen oorsprong enz. Slechts ééne bijdrage van zijne hand is sedert in de werken der Akademie opgenomen. Zij betreft eene waarneming op teratologisch gebied, namelijk van persistentie der MÜLLER'sche gangen bij een volwassen man. Vroeger vinden wij van BOOGAARD een: »*Bericht omtrent microscopische onderzoekingen van de spermophoren van Nautilus Pompilius*» dit bericht is geplaatst achter eene verhandeling van J. VAN DER HOEVEN over dezelfde merkwaardige diersoort.

Van deze en de overige geschriften, door BOOGAARD uitgegeven, heb ik eene opgaaf achter deze schets geplaatst. Zij bevatten hoofdzakelijk waarnemingen op pathologisch-anatomisch gebied. De belangrijkste en uitvoerigste heeft tot titel: »*De indrukking der grondvlakte van den schedel door de wervelkolom, hare oorzaken en gevolgen.*» De aanwezigheid

van vijf schedels in het anatomisch kabinet te Leiden, welke de bedoelde, betrekkelijk zeldzaam voorkomende afwijking vertoonen, en de spaarzame mededeelingen van anderen omtrent deze zaak leidden BOOGAARD tot een hernieuwd, nauwkeurig onderzoek dier voorwerpen, welke vroeger reeds door Dr. BOGSTRÄ beschreven waren *). De resultaten van het met de uiterste zorg en nauwkeurigheid ingestelde onderzoek kwamen in hoofdzaak hierop neder. De indrukking der grondvlakte van den schedel door de wervelkolom wordt niet altijd door hetzelfde pathologisch proces veroorzaakt; alles, wat de stevigheid der beenderen aan de basis van den schedel vermindert, kan haar te voorschijn roepen. Zij komt zoowel bij jeugdige als oudere, zelfs bij hoogbejaarde personen voor. Hydrocephalus mag wel tot de praedisponerende momenten gerekend worden, doch brengt de afwijking niet noodwendig teweeg, welke ook bij niet hydrocephalische schedels ontstaan kan. Alleen in die gevallen, waarbij de clivus een meer horizontalen stand heeft, kan het gebrek met eenige zekerheid gedurende het leven herkend worden.

Verder heeft BOOGAARD op statistisch gebied enkele mededeelingen gedaan, voornamelijk met betrekking tot de militie-statistiek der provinciën Noord-Brabant en Zeeland. Zij, die weten wat statistische arbeid is, begrijpen hoeveel inspanning er voor die weinige bladzijden vereischt is. Het lag geheel in BOOGAARD'S natuur om zich daardoor niet te laten afschrikken. Met grooter levendigheid dan gewoonlijk kon hij dan wijzen op de na lang cijferen en groepeeren verkregen uitkomsten.

Tot dit gedeelte van zijn arbeid behooren ook het belangrijk deel, dat hij gehad heeft in de samenstelling van de eerste uitgaaf van den Sterfte-atlas van Nederland, zijn lidmaatschap van de rijkscommissie tot regeling van den gang en

*) De schedel met ingedrukte basis, Akademisch proefschrift, Leiden, 1864.

de werkzaamheden van de zevende bijeenkomst van het internationale statistisch congres, in 1869 te 'sGravenhage gehouden, en de belangrijke diensten, die hij bewees aan de commissie tot onderzoek naar den toestand der kinderen, in fabrieken arbeidende. Hij heeft namelijk het voor het rapport dier commissie vereischte onderzoek, voor zoover het Leiden betref, voor een zeer aanzienlijk deel verricht. Dat onderzoek heeft hem veel tijd en arbeid gekost.

Maar BOOGAARD was een werker in de eerste plaats, geen schrijver, spreker allermint. Tot arbeid was hij steeds bereid, niet alleen voor zijn onderwijs en voor de verzameling, in welke laatste men bij elke schrede de sporen zijner onverdroten werkzaamheid vindt; tot het te boek stellen van hetgeen zijn arbeid hem geleerd had ging hij niet gemakkelijk over en met de vruchten zijner pen was hij slechts zelden tevreden. Bij het spreken scheen hij een zekere bedeesheid nimmer geheel te kunnen overwinnen. Op zijne lessen werden de lange, doch steeds juist afgeronde, volzinnen met groote bedachtzaamheid uitgesproken. Toch werd zijn onderwijs door velen zeer gewaardeerd; de beste studenten volgden het trouwst zijne colleges.

Ten slotte zij hierbij nog vermeld dat BOOGAARD ook op hygiënisch gebied enkele bijdragen heeft geleverd, meestal met betrekking tot hygiënische toestanden in Leiden. Daartoe behooren een verslag van de pokken-epidemie, welke in 1871 aldaar heerschte, en een betoog van de waarde eener duinwaterleiding voor de bevolking dier stad. Hij droeg der hygiëne een zeer warm hart toe en heeft hare belangen, waar en wanneer hij zulks vermocht, met kracht voorgestaan.

Verscheidene andere genootschappen en vereenigingen hebben BOOGAARD onder hare leden opgenomen. Zoo werd hij in 1856 Socius extraneus van de Societas medica Roterodamensis, cui nomen: disce docendus adhuc etc.; in 1857 Lid van het Genootschap ter bevordering der genees- en heilkunde te Amsterdam; in 1863 van het Provinciaal Utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen; in 1866 van de

Vereeniging voor de statistiek in Nederland; in 1869 van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden; in 1872 Correspondant de l'Académie Royale de Médecine de Belgique en in 1874 Lid-consultant van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam.

Aan het slot der hierboven vermelde levensschets schreef ik het volgende, hetgeen ik mij veroorloof hier over te nemen:

»BOOGAARD was een ernstig man met een wellicht meer volhardend dan doortastend karakter; een eens opgevat plan liet hij niet varen dan nadat de onmogelijkheid der uitvoering hem gebleken was; van een eenmaal gevestigde overtuiging was hij niet licht terug te brengen, maar voor doortastende maatregelen deinsde hij wel eens terug. De wijze, waarop hij zich voorbereidde voor den werkkring, dien hij voor zich gekozen had, getuigde van zeldzame volharding. In een tijd, waarin zijne geliefkoosde studievakken hier te lande weinig of niet beoefend werden, gevoelde hij zich opgewekt om zich daarin te bekwamen; voor bezwaren daarbij deinsde hij niet terug en deze waren waarlijk niet gering. Voor de vervulling van zijn vurigen wensch om een wetenschappelijke positie te verkrijgen heeft hij zich veel getroost; de gegronde vooruitzichten op een uitgebreide geneeskundige praktijk in zijne vaderstad heeft hij daaraan opgeofferd.”

Iets verder liet ik volgen:

»BOOGAARD had een groote belesenheid, ook buiten den kring zijner studievakken; degelijke lectuur was hem een aangename verpoozing na den arbeid. Doch slechts zij, die hem meer van nabij kenden, waren nu en dan in de gelegenheid te ervaren hoe veel en hoe goed hij gelezen had. Hij was een groot liefhebber van muziek; ook schilder- en teekenkunst trokken hem zeer aan en niet gaarne liet hij de gelegenheid om iets schoons te hooren of te zien voorbijgaan. Door de veelvuldige reizen, die hij behalve de hierboven vermelde, welke meer uitsluitend met het oog op zijne

wetenschappelijke vorming volbracht werden, ondernam, was hij uitmuntend in de gelegenheid om zijne kennis op het gebied der schoone kunsten uit te breiden en zijn oordeel daarover te scherpen en het behoeft nauwlijks vermeld te worden dat hij van die gelegenheid een goed gebruik gemaakt heeft."

BOOGAARD heeft zich niet lang na de aanvaarding van het hoogleeraarsambt in het genot eener ongestoorde gezondheid mogen verheugen. Het eerste verschijnsel, dat alleen door hen, die hem dagelijks zagen, kon worden opgemerkt, deed reeds de vrees voor zeer bedenkelijke gevolgen ontstaan. Die vrees, aanvankelijk door lange tusschenpoozen van beterschap, doch niet van volledig herstel, verminderd, maar niet geheel weggenomen, werd bevestigd. Later kon er geen twijfel meer overblijven; telkens keerden de hersenapoplexiën weder, die gebleken zijn met nier- en hartlijden in verband te staan. En BOOGAARD begreep zijn toestand volkomen — daarvan ben ik vast overtuigd — maar hij bewaarde daarover steeds het stilzwijgen. Hij deed wat hij kon en zoo goed als hij het kon.

Gedurende de twee laatste jaren zijns levens vooral was hij zeer verouderd en verminderd, ook in zijne werkkraft. Inspanning werd hem steeds zwaarder, ten laatste onmogelijk. Van rust nemen wilde hij niet hooren. Een paar weken vóór zijn sterven werd hij bedlegerig. Tot dien tijd nam hij zijne bezigheden geregeld waar.

Of BOOGAARD in de laatste jaren wel geheel juist beoordeeld werd? Of de vermindering van zijne werkkraft en werklust niet wel eens aan andere oorzaken dan aan den ziekelijken toestand zijns lichaams is toegeschreven? Indien er geweest zijn, die aldus oordeelden en zij met mij in de treurige noodzakelijkheid gebracht waren om de verwoestingen te aanschouwen, welke sedert jaren in de edelste organen van dat lichaam waren aangericht, zij zouden — ik ben er zeker van — hunne dwaling hebben erkend en met mij instemmen in hetgeen ik zoo even zeide: BOOGAARD heeft ten einde toe gedaan wat hij kon en zoo goed als hij het vermocht.

LIJST DER GESCHRIFTEN

VAN

Dr. J. A. BOOGAARD.

- Dissertatio de renum in morbo Brightii structura penitiori, 1847.
- Eenvoudige cysten der lever, — diarrhoea catarrhalis acuta, waargenomen door Dr. G. H. VAN VOLLENHOVEN en Dr. J. A. BOOGAARD (*Ned. Weekblad voor geneeskundigen*, 1851, bl. 269).
- De reactie der corpora amylacea in Brightsche nieren (*Ald.* 1854, bl. 130).
- Bericht omtrent microscopische onderzoekingen van de spermophoren van Nautilus Pompilius, achter eene verhandeling van J. VAN DER HOEVEN, Bijdragen tot de ontleedkundige kennis aangaande Nautilus Pompilius L. vooral met betrekking tot het mannelijk dier. (*Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen Afd. Natuurk. Dl. III*, 1856, bl. 21).
- Waarneming eener uitzetting van het rechter nierbekken met doodelijken afloop (*Ned. Tijdschr. voor geneesk.*, 1857, bl. 145).
- Verslag namens de Commissie voor Statistiek der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst, voorgedragen op de algemeene vergadering te 's Gravenhage den 23sten Juni 1859 (*Ald.* 1859, bl. 469).
- De indrukking der grondvlakte van den schedel door de wervelkolom, hare oorzaken en gevolgen (*Ald.* 1865, 2de Afd. bl. 81).

Levensbericht van HIDDE JUSTUSZ. HALBERTSMA, Hoogleeraar te Leiden (*Ald.* 1866, 1^e Afd. bl. 49).

De anatomisch-physiologische richting in de hedendaagsche geneeskunde, uit de geschiedenis verklaard en gerechtvaardigd. Redevoering ter aanvaarding van het buitengewoon hoogleeraarsambt aan de Leidsche Hoogeschool den 21sten Maart 1866 uitgesproken, Leiden, 1866.

Toespraak bij de opening van de achttiende algemeene vergadering der Ned. Maatschappij ter bevordering der geneeskunst, gehouden te Middelburg den 26sten Juni 1867 (*Nederlandsch Tijdschrift voor geneeskunde* 1867, 2de Afd., blz. 201).

Een nieuw antwoord op eene oude vraag. (*Ald.* 1868, 1ste Afd., blz. 176).

Bijdrage tot de militie-statistiek der provincie Zeeland. — Rapport van de commissie voor Statistiek der Ned. Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. (*Ald.* 1868, 2de Afd., blz. 303).

La question des morts-nés dans ses rapports avec le mouvement de la population par J. A. BOOGAARD et L. J. EGGELING (Rapport aan de 1ste Sectie van het internationaal statistisch congres, welks zevende bijeenkomst in 1869 te 's Gravenhage gehouden werd).

Toespraak bij de plechtige onthulling van het standbeeld van Boerhaave, op 26 Juni 1872 gehouden door den Voorzitter der Commissie voor de oprichting van dit gedenkteeken, Prof. Dr. J. A. BOOGAARD. (*Ned. Tijdschr. voor Geneesk.*, 1872, 1^e Afd. bl. 353).

De pokkenepidemie te Leiden in 1871 (*Verlagen van de Vereeniging tot verbetering van de volksgezondheid te Leiden*, IV. 1872, bl. 39).

Persistentie der MÜLLER'sche gangen bij een volwassen man (*Verlagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen* Afd. Natuurkunde 2^e Reeks, Dl. IX, 1876 bl. 266).

Een volksbelang. De waarde eener duinwaterleiding voor de bevolking van Leiden, 1876.

Bovendien werd een gedeelte van HYRTL's Zergliederungskunst door BOOGAARD in onze taal overgebracht en schreef hij een aantal boekbeoordeelingen en referaten in *Nederlandsch weekblad voor geneeskunde*, *Nederlandsch Tijdschrift voor geneeskunde*, en *Algemeene Konst- en Letterbode*.